

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Heteronormativity and gender norms: socialization across countries, at school, and within the family

Rozenberg, T.M. van de

Citation

Rozenberg, T. M. van de. (2023, December 19). *Heteronormativity and gender norms: socialization across countries, at school, and within the family*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3674113>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3674113>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Nederlandstalige Samenvatting

(Dutch Summary)

Ondanks dat overheden in veel Europese landen gendergelijkheid promoten en de positie van seksuele minderheden willen bevorderen, vormen traditionele normen over gender en seksuele geaardheid nog steeds barrières voor mensen om zichzelf te zijn. Deze normen begrenzen individuen in hun persoonlijke voorkeuren, interesse en het ontwikkelen van talenten. Mensen die van de traditionele gendernormen afwijken in hun gedrag of interesses (bijvoorbeeld mannen die werken in beroepen die traditioneel als meer vrouwelijk gezien worden) worden nog steeds gestigmatiseerd en gediscrimineerd (Croft et al., 2015). Ook worden bepaalde rollen en uitingen van seksuele minderheden, bijvoorbeeld gezinsvorming, nog steeds door het grote publiek afgewezen (Sani Dotti & Quaranta, 2020). Recente cijfers laten zien dat geweld tegen en discriminatie van seksuele minderheden in 2022 in zowel aantallen als ernst lijken te zijn toegenomen (ILGA, 2023). Als gevolg van stigmatisering en discriminatie hebben mensen die zich niet conformeren aan genderstereotiepe rollen en/of tot een seksuele minderheid behoren nog steeds een achtergestelde positie in de samenleving.

Hoewel Nederland relatief hoog scoort op de Gender Equality Index (derde in 2022; EIGE, 2022) is de horizontale gendersegregatie (de onevenredige verdeling van mannen in vrouwen in verschillende sectoren) in het onderwijs een van de hoogste in Europa. Ook zijn er nog steeds zichtbare verschillen tussen mannen en vrouwen in de beroepen en sociale rollen die zij vervullen (Van den Brakel et al., 2020). Daarnaast wordt Nederland vaak een homovriendelijk land genoemd en geprezen om de hoge acceptatie van seksuele minderheden (Huijnk, 2022). Nederland was het eerste land dat het huwelijk tussen twee mensen van hetzelfde geslacht in 2001 legaliseerde en was pionier op het gebied van adoptie voor stellen van hetzelfde geslacht (Sani Dotti & Quaranta, 2020). De grote meerderheid van de mensen in Nederland zegt homoseksuelen en lesbische vrouwen te accepteren (Huijnk, 2022). Deze acceptatie blijkt echter beperkt. Publieke uitingen van de seksuele geaardheid zoals twee vrouwen of twee mannen die elkaar in het openbaar zoenen zijn een stuk minder geaccepteerd. Dit geldt ook voor het hebben van een kind dat homo of lesbisch is (Huijnk, 2022). De consequenties van deze begrensde acceptatie zijn zichtbaar in de samenleving. homoseksuelen en lesbische vrouwen ervaren nog steeds vaker discriminatie en worden vaker slachtoffer van verbaal en fysiek geweld dan heteroseksuele individuen (Huijnk, 2022). Adolescenten die tot een seksuele minderheid behoren worden vaker gepest, voelen zich vaker ongelukkig en ervaren minder steun van hun familie dan heteroseksuele adolescenten (Huijnk & van Beusekom, 2021). Deze bevindingen laten zien dat er nog veel moet gebeuren om gendergelijkheid en inclusie van seksuele minderheden te bereiken. Om beter te begrijpen hoe individuen beperkt worden in hun persoonlijke voorkeuren, interesses en uitingen van hun seksuele geaardheid is het belangrijk om te onderzoeken hoe volwassenen en kinderen gesocialiseerd worden met normen over gender en seksuele geaardheid (Croft et al., 2015; Martin, 2009)

Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat de nationale context, de school en het gezin een socialiserende invloed hebben op hoe individuen aankijken tegen de

algemene gelijkheid van vrouwen en mannen in de samenleving en de acceptatie van seksuele minderheden. Om discriminatie tegen te gaan en inclusiviteit te bevorderen is er meer nodig dan alleen deze algemene acceptatie (Blair et al., 2022; Buijs et al.; Croft et al., 2015; Meeussen et al., 2020). In feministische en queer literatuur wordt gewezen op de rol van heteronormativiteit: de alledaagse manieren waarop heteroseksualiteit en traditionele genderrollen worden gepositioneerd en gezien als normaal en natuurlijk (Habarth, 2014). Heteronormativiteit definieert de grenzen van sociaal aanvaardbare relaties en identiteiten, en is daarmee de bron van sociale druk op mensen om zich te conformeren aan normen over gender en seksuele geaardheid. Hiermee is heteronormativiteit het onderliggende construct van genderstereotiepe en homofobe houdingen en gedragingen tegenover seksuele minderheden. Het daarom belangrijk om meer inzicht te krijgen in hoe individuen gesocialiseerd worden met specifieke aspecten van gendernormen en normen over seksuele minderheden in de eigen en publieke omgeving van mensen (Blair et al., 2022; Meeussen et al., 2020).

In dit proefschrift staat daarom de volgende onderzoeksvraag centraal: In hoeverre worden individuen gesocialiseerd met heteronormativiteit en gendernormen door de nationale context waarin zij leven, door Nederlandse schoolboeken en binnen Nederlandse gezinnen? In dit proefschrift worden inzichten vanuit de sociologie, genderstudies en pedagogiek gebruikt. De hypothesen zijn getoetst in vier empirische studies. In deze studies is gebruik gemaakt van uiteenlopende invalshoeken en onderzoeksmethoden. Deze interdisciplinaire aanpak maakte het mogelijk om verschillende belichamingen van heteronormativiteit en gendernormen te onderzoeken.

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden heb ik voornamelijk gebruik gemaakt van de *socializing agents* theorie uit de sociologie en de *gender schema* theorie uit de pedagogiek en gender studies. Volgens de *socializing agents* theorie van Durkheim worden mensen gesocialiseerd door blootstelling aan *socializing agents*: instituties of sociale groepen waar individuen deel van uitmaken (Durkheim, 1897; Ultee et al., 2003). Klassieke voorbeelden van *socializing agents* zijn de kerk en de school. Deze socializing agents beïnvloeden de normen, houdingen en gedragingen van individuen. Volgens theorieën uit de pedagogiek en genderstudies (Bem, 1981; 1983) worden kinderen al vanaf jonge leeftijd gesocialiseerd met sociale normen, waaronder normen over gender. Kinderen kunnen gezien worden als gender detectives: ze pakken overall signalen op over gender om de wereld om hen heen te kunnen begrijpen (Martin & Ruble, 2004). Wanneer kinderen herhaaldelijk de boodschap krijgen dat een bepaalde activiteit, interesse, gedraging of beroep vaker wordt toegewezen aan vrouwen, zullen zij dit categoriseren als 'vrouwelijk' in hun gender schema's. Gender schema's zijn cognitieve structuren die gender gerelateerde informatie bevatten (1981). Deze gender schema's hebben vervolgens invloed op hoe kinderen de wereld om hen heen zien, hun attitudes, identiteit en gedrag (Bem, 1981; 1983).

Socialiserende invloeden op landniveau

In hoofdstuk 2 van dit proefschrift richtten we ons op de socialiserende invloeden van de nationale context. We keken naar de houding van individuen ten opzichte van lesbische en homostellen die een gezin vormen in 29 Europese landen. Volgens Mannheim (1936; Scheepers et al., 2002) vormt de bredere context waarin individuen leven (zoals politieke systemen en religieuze kenmerken van een land) socialiserende omstandigheden die een invloed hebben op de houdingen van mensen. Deze omstandigheden verschillen tussen landen en culturen en kunnen veranderen over de tijd (Van den Akker et al., 2013). Ik verwachtte dat zowel kenmerken van landen die over de tijd meer stabiel zijn (de doorwerkende invloed van voormalige regimes) als kenmerken van landen die meer over de tijd veranderen (een minder progressieve wetgeving voor relaties tussen mensen van hetzelfde geslacht) zouden samenhangen met de houding van individuen ten opzichte van gelijke adoptierechten voor lesbische en homo stellen. Daarnaast verwachtte ik dat de verbanden tussen progressieve wetten voor relaties tussen mensen van hetzelfde geslacht en de afwijzing van de gelijke adoptierechten sterker zouden zijn voor mannen (in vergelijking met vrouwen) en individuen uit jongere leeftijdsgroepen (in vergelijking met oudere leeftijdsgroepen).

Om de hypothesen te toetsen maakten we gebruik van data van de European Social Survey (2018-2019). In totaal bestond onze dataset uit 29 landen en 40.494 individuen. Uit de bevindingen bleek dat individuen in landen waarin voorheen communistische en Nazi/Fascistische regimes aan de macht waren, meer geneigd waren om gelijke adoptierechten voor lesbische en homostellen te verwerpen dan individuen in landen met een 'ononderbroken democratie' sinds 1920. Ook vonden we dat individuen in landen met minder progressieve wetgeving voor relaties tussen mensen van hetzelfde geslacht eerder geneigd waren om gelijke adoptierechten af te wijzen in vergelijking met individuen in landen met meer progressieve wetgeving op dit gebied. Daarbij vonden we ook verschillen tussen de landen waarin adoptie voor stellen van hetzelfde geslacht gelegaliseerd was. Individen waren minder geneigd om gelijke adoptierechten af te wijzen in landen waarin naast adoptie ook het huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht gelegaliseerd was. Zoals verwacht bleken de verbanden tussen progressieve wetgeving voor relaties tussen mensen van hetzelfde geslacht en de afwijzing van gelijke adoptierechten sterker voor jongere leeftijdsgroepen. In tegenstelling tot onze verwachting bleek deze wetgeving sterker samen te hangen met de afwijzing van gelijke adoptierechten van vrouwen in vergelijking met die van mannen.

Socialiserende invloeden op school

In hoofdstuk 3 keken we naar de socialiserende invloeden van schoolboeken. Volgens de theorie van het 'hidden curriculum' leren kinderen naast het openlijk gespecificeerde formele onderwijsprogramma (het formele curriculum) ook dingen uit het curriculum die niet (openlijk) gespecificeerd zijn in het onderwijsprogramma (het verborgen cur-

riculum). Dit tweede deel van het curriculum is normatief en bekrachtigt de dominante overtuigingen, waarden en sociale normen in een samenleving (Giroux & Penna, 1979; Lee, 2014). Voorbeelden van hoe het curriculum dit kan doen is door bepaalde groepen in de samenleving vaker in tekst of op plaatjes te representeren, of in bepaalde rollen die van hen verwacht worden op basis van stereotypen.

Op basis van deze theorie en eerdere studies verwachtte ik allereerst dat vrouwen ondervertegenwoordigd zouden zijn in schoolboeken. Daarbij verwachtte ik dat deze ondervertegenwoordiging sterker zou zijn in schoolboeken voor wiskunde dan in Nederlands schoolboeken, omdat het vak wiskunde op basis van stereotypen als meer 'mannelijk' gezien wordt en talen meer als 'vrouwelijk' (Chaffee et al., 2020; Moser & Hannover, 2014). Ten tweede verwachtte ik een genderstereotiepe rolverdeling tussen mannelijke en vrouwelijke personages in sociale rollen en in sociaal-emotionele eigenschappen en gedragingen. Ten derde verwachtte ik een ondervertegenwoordiging van seksuele minderheden.

Om deze hypothesen te toetsen codeerden we in totaal 13 boeken voor het vak Nederlands en 12 boeken voor het vak wiskunde voor de brugklas. In totaal codeerden we 11.938 personages. De bevindingen lieten zien dat vrouwen inderdaad ondervertegenwoordigd waren in de schoolboeken. Tegen mijn verwachting in was dit sterker het geval in schoolboeken voor het vak Nederlands dan voor wiskunde. Daarnaast vonden we genderstereotiepe patronen in de rollen en gedragingen van de personages: vrouwen waren oververtegenwoordigd in zorg- en huishoudelijke taken thuis, terwijl mannen waren oververtegenwoordigd in beroepen (met name in STEM (Science, Technology, Engineering, Math)), technische taken en disharmonieuze emoties en gedragingen (bijvoorbeeld boosheid en agressie). In geen enkel boek vonden we personages die behoren tot seksuele minderheden.

Socialiserende invloeden in families

In hoofdstukken 4 en 5 keken we naar socialisatie binnen gezinnen. Volgens de 'gender schema' theorie van Bem (1981) internaliseren kinderen thuis hun eerste gendergerelateerde ervaringen in gender schema's (Endendijk et al., 2018). In de Nederlandse context hebben we gekeken naar de socialisatie van genderstereotiepe houdingen en interesses, homofobe houdingen en impliciete heteronormatieve boodschappen binnen gezinnen bestaande uit een vader, moeder en ten minste twee adolescenten.

In hoofdstuk 4 bestudeerden we de genderstereotiepe houdingen en interesses van adolescenten in 'HEED beroepen'. Dit zijn beroepen in de domeinen *Health Care* (bijvoorbeeld verpleegkundige), *Early Education* (bijvoorbeeld docent op de basisschool) en *Domestic* (bijvoorbeeld thuis de zorg voor de kinderen en het huishouden dragen). Op basis van de gender schema theorie verwachtte ik allereerst dat naarmate adolescenten een meer genderstereotiepe houding hadden over HEED beroepen, zij meer genderstereotiepe interesse in deze beroepen zouden hebben (dus: voor jongens

minder interesse, voor meisjes juist meer interesse). Daarnaast verwachtte ik dat zowel genderstereotiepe houdingen als interesses van adolescenten zou samenhangen met drie kenmerken van ouders: genderstereotiepe houdingen, rolmodelgedrag en opvoedingswaarden.

Om deze hypothesen te toetsen maakten we in hoofdstuk 4 gebruik van data van ons onderzoek naar gezinssocialisatie van adolescenten tussen 9 en 18 jaar. In totaal bestond onze dataset uit 501 gezinnen. De bevindingen lieten zien dat naarmate adolescenten een meer genderstereotiepe houding hadden ten aanzien van HEED beroepen, hun interesse in deze carrières ook meer genderstereotiep was (dus voor jongens minder interesse en voor meisjes juist meer interesse). Daarnaast vonden we dat jongens een meer genderstereotiepe houding ten opzichte van HEED beroepen hadden naarmate hun moeders een meer genderstereotiepe houding hadden en hun vaders het voor hen belangrijker vonden om erbij te horen dan helemaal zichzelf te kunnen zijn. Voor meisjes vonden we een meer genderstereotiepe houding ten opzichte van HEED beroepen naarmate hun beide ouders een meer genderstereotiepe houding hadden en hun moeder zelf in het HEED-domein werkzaam was. We vonden dat er maar weinig kenmerken van ouders gerelateerd waren aan de gender stereotiepe interesses van kinderen. Alleen voor genderstereotiepe taakverdeling van ouders vonden we een verband. Naarmate ouders een meer genderstereotiepe taakverdeling in het huishouden hadden, waren jongens minder geïnteresseerd in HEED-carrières.

In hoofdstuk 5 keken we ten slotte naar overeenkomsten tussen ouders en kinderen in homofobe houdingen en naar impliciete heteronormatieve boodschappen van ouders over uit de kast komen. Ik verwachtte op basis van de gender schema theorie (Bem, 1981; 1983) dat de homofobe houdingen van ouders positief zouden samenhangen met die van hun kinderen. Op basis van het *family process model* (Endendijk, 2018) verwachtte ik dat deze samenhang sterker zou zijn onder ouders en kinderen van hetzelfde gender. Daarnaast verwachtte ik dat non-verbale signalen van ongemak (bijvoorbeeld stotteren, oogcontract verbreken) van ouders zouden voorkomen wanneer zij het hadden over fictieve kinderen die uit de kast willen komen. Daarbij verwachtte ik dat deze signalen sterker zouden zijn wanneer het gender van de ouders, het kind en het fictieve kind uit het vignet overeenkwam.

Om deze hypothesen te toetsen maakten we in hoofdstuk 5 gebruik van data van ons onderzoek naar gezinssocialisatie van adolescenten tussen 14 en 18 jaar. We keken hierbij naar vragenlijstdata en observeerden het ongemak van ouders tijdens een vignettentaak. In totaal bestond onze dataset uit 199 gezinnen. De bevindingen lieten zien dat de homofobe houdingen van ouders over twee mannen of twee vrouwen die op straat zoenen en over het hebben van een zoon die homo is of een dochter die lesbisch is samenhangen met die van adolescenten. Voor houdingen over twee mannen of twee vrouwen die op straat zoenen en voor het hebben van een zoon die homo is vonden we dat de houdingen tussen ouders en kinderen sterker samenhangen voor ouders en kinderen van hetzelfde gender (dus tussen vaders en zoons en tussen

moeders en dochters). Daarnaast vonden we dat impliciete non-verbale heteronormatieve boodschappen (in de vorm van non-verbale signalen van ongemak) van ouders over fictieve kinderen die uit de kast wilden komen voorkwamen. Deze bleken sterker wanneer het gender van ouders en kinderen overeenkwam. Dit was onafhankelijk van het gender van het fictieve kind in het vignet.

Conclusie

Dit proefschrift levert een belangrijke bijdrage aan het begrijpen van hoe individuen gesocialiseerd worden met heteronormativiteit en gendernormen door drie socialiserende omstandigheden: de nationale context waarin zij leven, Nederlandse schoolboeken en binnen Nederlandse gezinnen. De resultaten van dit proefschrift laten zien dat al deze omstandigheden op hun eigen manier individuen met gendernormen en heteronormatieve boodschappen socialiseren: op het landelijk niveau lijken progressieve wetten van belang, in schoolboeken genderstereotiepe patronen en ondervertegenwoordiging van vrouwen en uitsluiting van seksuele minderheden en binnen gezinnen de overdracht van genderstereotiepe en homofobe houdingen. De resultaten laten ook zien dat er nog een lange weg te gaan is om inclusie op basis van gender en seksuele geaardheid te realiseren. Daarbij lijken zowel bewuste als onbewuste heteronormatieve boodschappen van belang om te blijven onderzoeken, en in beleid te adresseren. Om inclusiviteit op basis van gender te bevorderen, zouden beleidsmakers zich niet alleen moeten richten op de algemene acceptatie van gendergelijkheid maar ook op de acceptatie van mannen in beroepen en rollen die traditioneel gezien als meer 'vrouwelijk' gezien worden. Betreft inclusiviteit op basis van seksuele geaardheid lijkt het belangrijk om in beleid specifiek meer aandacht te geven aan het verhogen van de acceptatie van publieke uitingen van de geaardheid en relaties van seksuele minderheden. Meer vertegenwoordiging van contra-stereotiepe rolmodellen en het normaliseren van publiekelijke uitingen en relaties van lesbische vrouwen en homo mannen lijken daarbij van belang.

